

मिमी क्षेत्रका लोकगीतको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत
नेपाली स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौँ पत्र (५१०-६)
लोकसाहित्य र अध्ययनपत्रको प्रायोगिक कार्यात्मक
एकाइ (ख) को प्रयोजनका निमित्त
त्रि.वि., भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली विभागमा
प्रस्तुत

अध्ययनपत्र

अध्ययनकर्ता

शंकरप्रसाद पाण्डेय

त्रि.वि. दर्ता नं.

२०६८

मिर्मी क्षेत्रका लोकगीतको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत
नेपाली स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौं पत्र (५१०-६)
लोकसाहित्य र अध्ययनपत्रको प्रायोगिक कार्यात्मक
एकाइ (ख)को प्रयोजनका निमित्त
त्रि.वि., भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली विभागमा
प्रस्तुत

अध्ययनपत्र

अध्ययनकर्ता

शंकरप्रसाद पाण्डेय

त्रि.वि. दर्ता नं. रोल नं. ६२८६,
शैक्षिक सत्र २०६१-२०६३
२०६८

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस

नेपाली विभाग

सिद्धार्थनगर, भैरहवा, रूपन्देही

मिति : २०६८/१२/१६

स्वीकृति-पत्र

स्नातकोत्तर तहको नेपाली विषय दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका दसौँ पत्र (५१०-६) लोकसाहित्य र अध्ययनपत्रको प्रायोगिक कार्यात्मक एकाइ (ख)को प्रयोजनका निमित्त त्रि.वि., भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस नेपाली विभागमा श्री शंकरप्रसाद पाण्डेयले तयार पार्नुभएको “मिमी क्षेत्रका लोकगीतको अध्ययन” शीर्षकको प्रस्तुत अध्ययनपत्र सोही प्रयोजनका निमित्त उपयुक्त भएकाले स्वीकृत गर्दछौं ।

मूल्याङ्कन समिति

हस्ताक्षर

सहप्राध्यापक डा. घनश्याम न्यौपाने
स्नातकोत्तर कार्यक्रम संयोजक

.....

सहप्राध्यापक डा. कपिलदेव लामिछाने
विषय विशेषज्ञ

.....

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत “मिर्मी क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतको अध्ययन” शीर्षकको अध्ययनपत्र मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौं पत्रको आंशिक प्रयोजनका लागि तयार पारेको हुँ । यस अध्ययनपत्र तयार गर्न आफ्नो अमूल्य समय खर्चेर निरन्तर अभिभावकका रूपमा माया, सल्लाह, सुझाव दिई सहयोग प्रदान गर्नुहुने आदरणीय गुरुवर सहप्रा.डा. घनश्याम न्यौपाने ‘परिश्रमी’प्रति हृदयदेखि नै ससम्मान आभार प्रकट गर्दछु । यसै गरी स्नेहपूर्वक आवश्यक सल्लाह, सुझाव एवम् निर्देशन प्रदान गर्नुहुने भैरहवा बहुमुखी क्याम्पसका सहप्रा. डा. कपिलदेव लामिछानेप्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्न चाहन्छु ।

यसै गरी भैरहवा बहुमुखी क्याम्पसका आदरणीय गुरुहरू सहप्राध्यापक श्री बालकृष्ण भट्टराई, सहप्राध्यापक श्री मदनप्रसाद दवाडी, सहप्राध्यापक डा. दामोदर ढकाल, सहप्राध्यापक श्री डिल्लीराज भट्टराई, उपप्राध्यापक श्री वनमालीराज शर्माप्रति आभार प्रकट गर्दछु । आवश्यक सन्दर्भ पुस्तकहरू उपलब्ध गराई सहयोग पुर्याउने भैरहवा बहुमुखी क्याम्पसको पुस्तकालय तथा श्री लक्ष्मी शर्माप्रति म आभार प्रकट गर्न चाहन्छु ।

विविध समस्याहरूसँग सङ्घर्ष गर्दै मलाई कुनै पनि कुराको अभाव हुन नदिई अध्ययन कार्यमा निरन्तर प्रेरणा एवम् निर्देशन दिनुहुने आदरणीय पिता पं. भीमप्रसाद पाण्डेय, ममतामयी माता श्री हिमकला पाण्डेय, दाजु श्री युगराज पाण्डेय ‘युगल’प्रति म सदा ऋणी छु । अध्ययन कार्यमा सदा सहयोग पुर्याउने अर्धाङ्गिनी श्री शान्ति खनाल (पाण्डेय), पुत्र श्री शशाङ्क पाण्डेय, भाउजू श्री राधा पाण्डेय, भतिजा श्री सिद्धार्थ पाण्डेय तथा सम्पूर्ण परिवारजनप्रति म धन्यवाद दिन चाहन्छु । यसका साथै अध्ययनपत्र तयार गर्ने क्रममा निरन्तर सहयोग प्रदान गर्ने मित्र श्री नुराजन वाग्ले तथा सहपाठी मित्र श्री गोविन्दप्रसाद उपाध्यायप्रति धन्यवाद टक्र्याउन चाहन्छु ।

यो अध्ययनपत्र तयार पार्दा सामग्री सङ्कलन गर्ने क्रममा विशेष सहयोग दिनुहुने मालुङ्गा गा.वि.स.का श्री रमेश बस्याल, श्री शर्मिला बस्याल, पक्वादी गा.वि.स.की श्री सीता खनाल, श्री कृष्णगण्डकी गा.वि.स.का श्री नारायण भट्टराईप्रति आभार प्रकट गर्दछु । यसका साथै यो अध्ययनपत्र तयार पार्न समय मिलाइदिनुहुने श्री टिकुलीगढ उच्च मा.वि. टिकुलीगढ, परिवारप्रति पनि आभार व्यक्त गर्दछु ।

अन्त्यमा यो अध्ययनपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रि.वि., भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस नेपाली विभाग समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

मिति : २०६८।१।२३

.....

शंकरप्रसाद पाण्डेय

स्नातकोत्तर नेपाली विभाग

त्रि.वि., भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस

भैरहवा, रुपन्देही

विषयसूची

स्वीकृतिपत्र	
कृतज्ञता-ज्ञापन	क-ख
विषयसूची	ग-च
सङ्क्षेपीकृत शब्दसूची	छ
अध्याय एक : शोध परिचय	१-५
१.१ अध्ययनको शीर्षक	१
१.२ अध्ययनको प्रयोजन	१
१.३ समस्याकथन	१
१.४ अध्ययनको उद्देश्य	१
१.५ पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.६ अध्ययनको औचित्य	४
१.७ अध्ययनको सीमाङ्कन	४
१.८ सामग्री सङ्कलन विधि	४
१.९ अध्ययन विधि	४
१.१० अध्ययनपत्रको रूपरेखा	५
अध्याय दुई : मिर्मी क्षेत्रको चिनारी	६-९
२.१ भौगोलिक परिचय	६
२.२ स्याङ्जा जिल्लाको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि	७
२.३ स्याङ्जाको नामकरण	८
२.४ मिर्मी क्षेत्रको परिचय	८
२.५ मिर्मीको नामकरण	८
२.६ मुख्य पेसा	९
२.७ यातायत	९

अध्याय तीन : लोकगीतको सैद्धान्तिक परिचय

१०-१५

३.१ लोकगीतको परिचय र परिभाषा	१०
३.२ लोकगीतका तत्त्व	१३
३.२.१ कथ्य	१३
३.२.२ लय	१३
३.२.३ स्थायी र अन्तरा	१४
३.२.४ भाषा र शैली	१४
३.३ लोकगीतका विशेषता	१४
३.३.१ मौखिकता र पारम्परिकता	१४
३.३.२ सामूहिकता	१५
३.३.३ परिवर्तनशीलता र गतिशीलता	१५
३.३.४ सरलता, सहजता र स्वच्छन्दता	१५
३.३.५ रचनाकारको अज्ञातता	१५

अध्याय चार : मिर्मी क्षेत्रमा प्रचलित नेपाली लोकगीतको अध्ययन १६-५७

४.१ नेपाली लोकगीतको परम्परामा स्याङ्जाली लोकगीत	१६
४.२ लोकगीतको वर्गीकरणका आधारहरू	१८
४.३ मिर्मी क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतका प्रकार	२२
४.३.१ संस्कार गीत	२२
४.३.१.१. माँगल	२२
४.३.१.२ खाँडो	२३
४.३.१.३ रत्यौली	२४
४.३.२ ऋतु वा पर्वगीत	२५
४.३.२.१ तीज गीत	२६
४.३.२.२ भैलो	२७

४.३.२.३ देउसी	२८
४.३.२.४ फागु (होरी)	२९
४.३.२.५ मालश्री/मालसिरी	३०
४.३.३ अनुष्ठान गीत	३०
४.३.३.१ भजन, कीर्तन	३१
४.३.३.२ नचरी	३२
४.३.३.३ कौरा	३३
४.३.३.४ घाटु	३४
४.३.३.५ सोरठी	३५
४.३.४ श्रमगीत	३६
४.३.४.१ असारे	३६
४.३.४.२ भदौरे	३७
४.३.४.३ मंसिरे (दाइँगीत)	३७
४.३.५ सदाबहार गीत	३८
४.३.५.१ प्रेमगीत	३८
४.३.५.२ दोहरीगीत	३९
४.३.५.३ चुड्का/ख्याली	३९
४.३.५.४ रोइला/रोइलो	४०
४.३.५.५ झ्याउरे	४१
४.३.५.६ बालगीत	४२
४.३.५.७ लोकपद्य (सिलोक)	४४
४.४ मिर्मी क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतका विशेषता	४४
४.१ सामाजिक चित्रण	४४
४.२ राजनैतिक चित्रण	४६
४.३ आर्थिक चित्रण	४८

४.४ धार्मिक चेतना	४९
४.५ प्रकृति चित्रण	५०
४.६ स्थानीयता	५१
४.७ रस-भाव	५२
४.८ आलङ्कारिकता	५३
४.९ लय/भाका र तुकान्तता	५४
४.१० भाषिक स्वरूप	५४
४.११ स्याङ्जाली लोकगीत अन्तर्गत मिर्मेली लोकगीत	५५
४.१२ नेपाली लोकगीतका क्षेत्रमा मिर्मेली लोकगीतको योगदान	५५
अध्याय पाँच : अध्ययनको निष्कर्ष	५८-५९
सन्दर्भ-सामग्री सूची	६०-६१

सङ्क्षिप्तकृत शब्दसूची

इ.सं.	:	इस्वी सम्वत्
एस.एल.सी.	:	स्कूल लिभिङ्ग सर्टिफिकेट
क.सं.	:	क्रम सङ्ख्या
क्या.	:	क्यासट
गा.वि.स.	:	गाउँ विकास समिति
डा.	:	डाक्टर
त्रि.वि.	:	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
न.पा.	:	नगरपालिका
ने.के.वि.	:	नेपाली केन्द्रीय विभाग
ने.रा.प्र. प्र.	:	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
पा.वि.के	:	पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
पं.	:	पण्डित
प्रका	:	प्रकाशक
प्रा.	:	प्राध्यापक
प्रा.लि.	:	प्राइभेट लिमिटेड
पृ.	:	पृष्ठ
मा.वि.	:	माध्यमिक विद्यालय
मि.मी.	:	मिली मीटर
वि.स.	:	विक्रम सम्वत्
सम्पा.	:	सम्पादक
से.	:	सेल्सियस
स्व.	:	स्वर्गीय